

UOT 025.5(479.24)
KBT Ч735.276(2A)

Kitabxanalarda bibliografik xidmət: ənənələr və innovasiyalar

N.Ə.Alışova
n.alishova@gmail.com

Xülasə: *Məqalədə kitabxanalarda həyata keçirilən bibliografik fəaliyyət, bibliografik xidmətdə ənənələr və innovasiyalar, müasir bibliografin vəziyyələri haqqında məlumatlar verilir. Nümunə kimi Milli Kitabxanada həyata keçirilən yeni xidmət növləri göstərilir.*

Açar sözlər: *bibliograf, bibliografik fəaliyyət, bibliografik xidmət, ənənələr və innovasiyalar*

Ключевые слова: *библиограф, библиографическая деятельность, библиографическое обслуживание, традиции и инновации*

Key words: *bibliographer, bibliographical activities, bibliographic service, tradition and innovations*

Yeni kitabxana-informasiya infrastrukturunun yaradılması, kitabxana-bibliografiya resurslarının formalaşması, onlardan operativ istifadənin təşkili, istifadəçilərə göstərilən bibliografik xidmətin dünya standartları səviyyəsinə çatdırılması hazırda kitabxanaların qarşısında mühüm vəzifələr qoyur.

Bu gün informasiya əsrində durmadan artan sənəd kütləsi içərisində dolğun informasiya almaq üçün hər bir oxucu bibliografik xidmətə müraciət etməli olur. Kitabxananın bütün imkanlarından səmərəli istifadə edərək, tələbatçıların gündən-günə artan və mürəkkəbləşən informasiya tələbatlarını tam və dəqiq ödəmək üçün kitabxana əməkdaşları bibliografik cəhətdən hazırlıqlı olmalı, yeni nəşr edilən ədəbiyyatdan xəbərdar olmalı, bibliografik məlumat mənbələrindən düzgün istifadə etməli, kitabxanaşünaslıq və bibliografiya sahəsindəki yenilikləri bilməli və onları öz işində tətbiq etməyi bacarmalıdır. Bibliografik xidməti həyata keçirən bibliograf – bibliografik informasiya tələbatçıları ilə davranmağı, onlarda bibliografik özünə xidmət səriştəsi tərbiyə etməyi, sorğuları qəbul etməyi, bibliografik arayışlar hazırlayıb verməyi, informasiya tələbatçılarına kütləvi və fərqli (differensiasiyalı) bibliografik xidməti həyata keçirməyi bacarmalıdır. Bibliografin bilik, vərdiş və bacarıq kimi keyfiyyətləri sənədlərə əsaslanan informasiya axtarışında əsas amildir.

Cəmiyyətin informasiyalaşmasında kitabxanalarda aparılan biblioqrafik fəaliyyətin mühüm əhəmiyyəti vardır. Biblioqrafik fəaliyyət idarə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün tip kitabxanalarda həyata keçirilir. Məhz kitabxananın biblioqrafik fəaliyyəti onun elmi-informasiya və mədəni-maarif müəssisəsi olmasını müəyyən edir. Biblioqrafik fəaliyyət iki əsas prosesi: biblioqrafizasiya və biblioqrafik xidməti özündə birləşdirir. Biblioqrafik fəaliyyət bütün tip kitabxanalarda həyata keçirilir və aşağıdakı istiqamətlərdə aparılır:

- ✓ kitabxananın soraq-biblioqrafiya aparatının (SBA) təşkili;
- ✓ müxtəlif məqsəd və oxucu istiqamətli biblioqrafik vəsaitlərin tərtibi;
- ✓ biblioqrafik informasiya xidməti (BİX);
- ✓ soraq-biblioqrafiya xidməti (SBX);
- ✓ tövsiyə biblioqrafiya xidməti;
- ✓ biblioqrafik biliklərin təbliği;
- ✓ biblioqrafik iş sahəsində elmi-tədqiqat və metodik fəaliyyət.

Cəmiyyətin tələbatına uyğun olaraq müasir biblioqraf yeni fəaliyyət metodları, xidmət növləri axtarır, onları inkişaf etdirir, təcrübədə yaradıcı (kreativ) ideyaları həyata keçirir. Bu işdə tələbatçılara kitabxananın fondunda olan sənədlərlə, yeni yaradılan müxtəlif sənəd və biblioqrafik informasiya resursları ilə mükəmməl kitabxana-biblioqrafiya xidməti göstərmək üçün:

- sorğuların ödənilməsinə yönəlmiş dolğun sənəd fondunu komplektləşdirmək;
- kitabxana fondunu bütünlüklə açan kataloq-kartoteka sistemini (ənənəvi və elektron) yaratmaq, daim yeniləmək və kitabxananın saytı vasitəsi ilə axtarışı təmin etmək;
- soraq-biblioqrafik nəşrlər fondunu komplektləşdirmək və daim yeniləmək;
- müxtəlif mövzulu biblioqrafik vəsaitlər (göstəricilər, bülletenlər, biblioqrafik siyahılar) tərtib etmək;
- tammətli elektron biblioqrafik sənəd-informasiya resurslarını yaratmaq, mütəmadi olaraq yeniləmək;
- onlayn biblioqrafik sorğuları ödəmək və ədəbiyyatı virtual sifariş etmək, kitabxanada yaradılmış həm tammətli, həm də biblioqrafik informasiya mənbələrinə girişi təmin etmək;
- soraq-biblioqrafik, biblioqrafik informasiya və sənədlərin elektron çatdırılması xidmətini həyata keçirmək;
- kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin kompleks şəkildə avtomatlaşdırılmasına imkan verən kompyuter şəbəkəsini qurmaq və təkmilləşdirmək.

Bütün tip kitabxanalarda olduğu kimi MKS-lərdə də **soraq biblioqrafiya aparatı (SBA)** biblioqrafik fəaliyyətin əsas bazası hesab edilir.

Müasir texnologiyanın, xüsusilə kompüter texnologiyasının biblioqrafik proseslərə tətbiqi MKS-nin soraq biblioqrafiya aparatının məzmununu daha da zənginləşdirir. Fondun həcmindən, kitabxanaların tipindən və profilindən asılı olmayaraq onun soraq və biblioqrafiya aparatının tərkibinə həm ənənəvi, həm də elektron vasitələr daxildir:

- əlifba kataloqu;
- sistemli kataloq;
- elektron kataloq;
- kartotekalar sistemi (ümumi, sistemli, diyarşünaslıq, elektron və s.);
- soraq-biblioqrafik nəşrlər fondu (məlumat kitabları, ensiklopediyalar, metodik və biblioqrafik nəşrlər fondu, ödənilmiş arayışlar fondu və s.)

Biblioqrafik fəaliyyətin müasir dövr üçün ən modern nümunəsini Milli Kitabxanada görə bilirik. Burada biblioqrafik fəaliyyət çoxsahəliliyinə görə fərqlənir. Milli Kitabxana respublikamızda ümumi və xüsusi, elmi-köməkçi və tövsiyə xarakterli biblioqrafik nəşrlər çap edir, mədəniyyət, incəsənət, turizm, bədii ədəbiyyat sahələri üzrə cari biblioqrafik informasiya çatdırır, həm ənənəvi, həm də onlayn biblioqrafik sorğu xidmətini həyata keçirir.

Kitabxanada biblioqrafik xidmət iki üsulla həyata keçirilir: **soraq-biblioqrafiya və biblioqrafik informasiyavermə xidməti**.

Soraq-biblioqrafiya xidməti məlumat tələbatçılarının birdəfəlik sorğusu əsasında olan biblioqrafik xidmətdir. **Oxucu – sorğu – cavab** rejimində həyata keçirilir. Bu soraq-biblioqrafiya xidmətinin əsas prosesidir. Əsasən oxucuların müxtəlif sorğularına cavab olaraq **arayırlar** hazırlamaq şəklində həyata keçirilir. Arayış-biblioqrafik və ya faktoqrafik məlumatı əks etdirən biblioqrafik axtarış zamanı əldə edilən, oxucu sorğusuna müvafiq cavabdır. Yerinə yetirilmə formasına görə arayışlar **şifahi** və **yazılı** olur.

Şifahi arayışlar bir qayda olaraq operativ şəkildə və oxucunun iştirakı ilə yerinə yetirilir. **Yazılı arayışlar** isə mürəkkəb olduğundan müəyyən müddət ərzində hazırlanır. Yazılı biblioqrafik arayışların hazırlanması aşağıdakı mərhələlərə bölünür:

– **Sorğunun qəbulu**. Sorğu qəbul edilərkən, onun mövzusu, məqsəd və vəzifəsi, əhatə dairəsi dəqiqləşdirilməli, bu məqsədlə tərtib edilmiş xüsusi qeyd dəftərində yazılmalıdır;

– **Sorğu ilə əlaqədar əsas mənbələrin aşkar edilməsi və seçilməsi**. Bu mərhələdə kitabxana işçisi sorğunun ödənilməsi üçün hansı mənbələrə müraciət ediləcəyini müəyyənləşdirir. Bu mənbələr salnamələr, məlumat kitabları, biblioqrafik vəsaitlər, məlumat nəşrləri, dərsliklər, kataloq sistemi və s. ola bilər;

– **Ədəbiyyatın aşkara çıxarılması və seçilməsi**. Bu zaman kitabxanaçı axtarış apardığı mənbələrdən aktual, sorğuya bilavasitə uyğun ədəbiyyatı seçməlidir;

– **Sorğunun tərtibi.** Sorğu tərtib edilərkən biblioqrafik təsvirlərin dəqiqliyini, ədəbiyyatın müvafiq qayda əsasında düzülüşünü təmin etmək lazımdır. Arayış tərtib edilərkən istifadə edilən mənbələrin göstərilməsi unudulmamalıdır.

Biblioqrafik arayış mütləq iki nüsxədə hazırlanmalı və bir nüsxəsi soraq-biblioqrafiya aparatının ödənilmiş sorğular fondunda saxlanılmalıdır.

Oxucu sorğularına uyğun olaraq arayışların iki növü var: **biblioqrafik və faktoqrafik**. Tələb olunan və verilən informasiyanın xarakterindən asılı olaraq biblioqrafik arayışlar da üç növə ayrılır: **mövzu, dəqiqləşdirmə və ünvan**.

Yerinə yetirilən arayışların böyük hissəsi **mövzu** arayışlarından ibarət olur. Bu arayışlar müxtəlif problemlərə həsr olunur. Mövzu sorğularının məqsədi olduqca müxtəlifdir: elmi iş, istehsalata kömək, mühazirə və ya çıxışa hazırlıq, şəxsi təhsil, tədris işi və s.

Kitabxanada yerinə yetirilən arayışların digər qismini **biblioqrafik ünvan** arayışı təşkil edir. Bu arayışlar oxucuya məlum olan sənədlərin və ya onun bir hissəsinin kitabxana fondunda yerləşdiyi yeri müəyyən etməyə xidmət edir. Belə arayış biblioqrafik ünvan axtarışı nəticəsində verilir. Biblioqrafik ünvan arayışı biblioqrafik mənbələr əsasında oxucunun tələb etdiyi sənədin mövcudluğunu və ya müəyyən fondada (kitabxanada, arxivdə, kitab mağazasında) dəqiq saxlanma ünvanını (şifrəsini) müəyyənləşdirmək məqsədilə yerinə yetirilən arayışdır. Biblioqrafik ünvan sorğusu üzrə axtarışın son nəticəsi sənədin kitabxana fondunda saxlandığı yeri göstərən şifrədən və yaxud sifarişin KAA vasitəsilə başqa yerə göndərilməsini göstərən cavabdan (arayışdan) ibarətdir. Kitabxanada oxucuların belə sorğularını əlifba və sistemli kataloqlar, diyarşünaslıq kartotekası habelə soraq-biblioqrafik nəşrlər fondu vasitəsilə ödəyirlər.

Oxucu çox vaxt kitabxanaya müəyyən bir biblioqrafik məlumatı **dəqiqləşdirmək** məqsədilə müraciət edir. Belə sorğuların məqsədi müxtəlifdir. Biblioqrafik məlumatı dəqiqləşdirmək məqsədilə verilən arayış oxucunun verdiyi sorğuda olmayan və təhrif edilən məlumatı dəqiqləşdirmək məqsədi daşıyır.

Faktoqrafik arayış - sorğuya cavab olaraq faktiki məlumatların verilməsidir. Bura dəqiq ay, il, gün, rəqəmlər, terminlər, istinadlar və s. daxildir. Arayışlar faktiki sənədlər əsasında müəyyən edilir və onların tərtibində bir qayda olaraq ensiklopediyalardan, lüğətlərdən və kartotekadan istifadə edilir.

Yerinə yetirilən arayışların uçotunun aparılması hesabat və planlaşdırma üçün mütləq vacibdir.

Çox vaxt kitabxanalarda oxucuları fəallaşdırmaq, onları biblioqrafik axtarışa cəlb etmək məqsədilə **biblioqrafik məsləhətlər** verilir. Oxucuya kitabxananın elektron kataloqundan, respublika və xarici ölkə kitabxanalarından, onların informasiya resurslarından necə istifadə edilməsi, biblioqrafik təsvirlərin siyahıların, sənədlərin sistemləşdirilməsi və onlara annotasiyaların verilməsi qaydaları haqqında məsləhətlər verilir.

Ödənilmiş arayışlar fondu - eyni mövzular üzrə sorğular tez-tez təkrar olunduğuna görə kitabxanada ödənilmiş arayışlar fondunun yaradılması məqsəddəuyğundur. Bu zaman həm vaxta qənaət edilmiş olar, həm də sorğu operativ cavablandırılır. Fondan səmərəli istifadə etmək məqsədilə ona kartoteka şəklində köməkçi əlifba-predmet göstəricisi tərtib olunur. Hər bir kartoçkada arayışın tam adı, predmet rubrikası və sıra nömrəsi göstərilir. Kartotekada tez-tez təkrarlanan şifahi arayışların mövzularının və onların ödənilməsi mənbələrinin də göstərilməsi məqsəddəuyğundur. Yaxşı təşkil olunmuş bu fond yalnız təkrar arayışların yerinə yetirilməsinə deyil, həm də kitabxanada keçirilən müxtəlif diyarşunaslıq tədbirləri üçün ədəbiyyatın seçilməsinə də köməklik göstərir. Fondada saxlanan arayışlar kitabxananın soruq bibliografıya işini təhlil etməyə və tez-tez təkrarlanan mövzular üzrə müxtəlif bibliografik göstəricilərin tərtibinə imkan verir. Ödənilmiş arayışlar fondunu kitabxananın saytında da yerləşdirmək olar.

Bibliografik informasiyavermə xidməti (BİX). Kitabxanada bibliografik informasiyavermə xidməti fonda yeni daxil olan ədəbiyyat haqqında tələbatçıya onun sorğusunu gözləmədən və ya daimi sorğulara uyğun olaraq operativ cari bibliografik informasiya çatdırmaq məqsədini daşıyır.

İnformasiyavermə xidməti ayrı-ayrı şəxslərin, qrupların və ya bütövlükdə cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsi üzrə informasiya proseslərinin məcmusundan (sənədlərin toplanması, analitik-sintetik işlənməsi, informasiyanın axtarışı və yayılması) ibarət olan fəaliyyətdir. BİX-in elementləri aşağıdakılardır: informasiyanın istehsalçısı və yayıcısı, alıcısı və informasiya-kommunikasiyası üsulları və vasitələri. BİX-in növləri informasiya sorğularının ödənilməsinin differensasiya səviyyəsinə görə fərqlənir: Rəhbər İşçilərə Differensial Xidmət (RİDX), müəyyən qrupa və ya konkret istehlakçıya istiqamətlənən **fərdi, kollektiv və kütləvi** informasiya xidməti. Bu xidmətin əsasında oxucular kitabxanaya yeni daxil olan kitablar haqqında vaxtılı-vaxtında xəbər tutur. Kütləvi BİX-in mühüm formaları: yeni alınan ədəbiyyatın məlumat bülleteni (aylıq və rüblük), yeni ədəbiyyat sərgiləri (mövzu sərgisi, dövrü mətbuatda dərc olunmuş məqalələrin nümayişi), xülasələr (yeni nəşrlərin xülasəsi, mövzu xülasələri, diyarşunaslıq fondu və onun ayrı-ayrı hissələri üzrə xülasə-ekskursiya, ən əhəmiyyətli müxtəlif diyarşunaslıq nəşrlərinin xülasəsi) həmçinin kitabxananın təşkil etdiyi “informasiya günündən”, “mütəxəssis günlər”indən, “bibliografıya günü”ndən və başqa oxşar tədbirlərdən ibarətdir.

Məlumat bülletenləri aylıq və rüblük tərtib olunur. Bu bülletenlərdə adətən kitabların bibliografik təsvirinin qarşısında kitabın fonda yerini göstərən şifrələr də yazılır, bu da oxucu sorğuları üzrə konkret kitabın bibliografik axtarışını xeyli asanlaşdırır. Yeni ədəbiyyatın müvafiq siyahıları hazırlanıb abonementdə və ya oxu zalında, həmçinin yerli qəzetlərdə çap edilməklə və ya kitabxananın saytında əks etdirilməklə oxuculara təqdim edilir.

Xülasələri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar: Yeni nəşrlərin xülasəsi; mütəxəssis günlərində, əlamətdar və tarixi günlərlə əlaqədar keçirilən mövzu xülasələri; kitabxananın diyarşünaslıq fondu və ya onun ayrı-ayrı hissələri üzrə xülasə- ekskursiya; ən əhəmiyyətli müxtəlif diyarşünaslıq nəşrlərinin xülasəsi və s. Kitablardan biri haqqında müfəssəl, digərləri haqqında qısa məlumat verilir. Təvsiyə siyahısında əsər haqqında məqalələr, resenziyalar göstərilir. Həmçinin, haqqında məlumat verilən nəşrlərin oxucular tərəfindən necə əldə edilməsi, yerləşdiyi kitabxanalar, elektron versiyasının mövcud olduğu saytlar barədə də məlumat verilir.

Bibliografiya günü. Oxucuların bibliografik informasiya mədəniyyətinin artırılmasının kompleks formasıdır. Günü keçirilməsində məqsəd oxucuların marağını ədəbiyyat axtarışında bibliografik mənbələrə, təvsiyə vəsaitlərinə, soraq-bibliografiya aparatına yönəltməkdir. Bibliografiya günü universal və tematik ola bilər. Sərgilərə baxış, kitabxanaya ekskursiya, xülasələr, kitabxana dərsləri keçirilir, məlumat nəşrləri, kataloqlar haqqında məsləhətlər verilir. Xüsusi olaraq bu gün üçün bukletlər, bibliografik yaddaşlar və s. çap olunur. Həmçinin oxucularla anket-sorğu keçirilərək onların arzu və təklifləri öyrənilir. Bibliografiya günü sistemativ olaraq ayda 1 dəfə və ya 2 ayda 1 dəfə keçirilə bilər.

Kitabxana-bibliografiya dərsləri-oxucularda kitabxana-bibliografiya və informasiya biliklərinin formalaşması üçün keçirilən tədbirdir. Əsas məqsəd oxuculara elmi, bədii, ensiklopedik ədəbiyyat haqqında əlavə məlumat verərək onların soraq-bibliografiya aparatından sərbəst istifadə etməsinə kömək edir. Dərsin gedişində müxtəlif metodiki vəsaitlərdən istifadə edilir: xülasə, elektron resursların nümayişi, elektron kataloqda axtarış və s. göstərilir. Dərsləri kitabxanadan kənar məkənlərdə, liseydə, gimnaziyada və s. yerlərdə keçirmək olar. Dərslərin məzmunu və keçirilməsi metodikasını təhsil alan kontingentin səviyyəsindən asılı olaraq ayırmaq lazımdır. Belə dərsləri sahələr və mövzu üzrə keçirmək olar.

Mütəxəssis günü - müəyyən ixtisasın işçiləri üçün kompleks kitabxana-informasiya tədbiridir. Kitabxana tədbirinin bu növü son illər ərzində profil üzrə dərc edilmiş nəşrlərin açıq baxışı, bibliografik icmal, mühazirə, innovasiyalar, kitabxana üzrə ekskursiyaları və başqa elementləri əhatə edir. Bəzən mütəxəssis günü bir neçə mərhələlərlə və ya silsilələrlə keçirilir. Bu zaman tədbirin keçirildiyi müddətdən asılı olaraq ona müxtəlif adlar, məsələn, mütəxəssis həftəsi, mütəxəssis ionicünyü və s. verilə bilər.

Bir sıra kitabxanalarda İctimai Hüquqi İnformasiya Mərkəzi vasitəsilə bibliografik oxucuların Azərbaycanın qanunvericilik bazası ilə məlumatlandırılmasına, onlara lazım olan məlumatların tez və operativ çatdırılmasına, oxucuları hüquqi biliklərlə maarifləndirmək məqsədilə tədbirlərin keçirilməsinə,

elektron və ənənəvi kataloqa daxil olaraq hüquqa dair ədəbiyyat axtarışını həyata keçirməyə yardımçı olurlar. Milli Kitabxananın Humanitar elmlər zalında artıq bir neçə ildir ki, Azərbaycan və rus dillərində “Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi” onlayn məlumat bazası (www.qanun.info) oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Hər bir MKS-də BİX elə təşkil edilməlidir ki, tələbatçı ona lazım olan informasiyanı tam və dolğun əldə edə bilsin.

Müasir dövrdə mövcud informasiyalar ənənəvi çap məhsulu ilə yanaşı, eyni zamanda elektron formada təqdim olunmaqdadır. Kitabxanalar internet şəbəkəsinə qoşulmaqla oxucular üçün ümumaçıq informasiya məkanını formalaşdırır, xidmət prosesində elektron sənədlər və elektron kataloqlar, elektron poçt, CD ROM və s. istifadə edirlər. Kitabxanada ənənəvi kitabxana-bibliografiya xidmətləri ilə yanaşı, İnternetdən istifadə, müxtəlif təqdimatlar və konfransların keçirilməsi, skaner, sürətçixarma, laminasiya və s. əlavə xidmətlərdən istifadə olunur, tammətnli elektron nəşrlər hazırlanır.

İndi bütün kitabxanaların çox maraqlı dizaynı, informasiya ilə zəngin saytları yaradılmışdır. MKS-lərin bibliografik xidmətində *kitabxanaların saytı* xüsusi yer tutur. Onlar öz saytlarında istifadəçilərin maraq dairəsinə uyğun olan materialları yerləşdirirlər. MKS-nin saytında “Yeni ədəbiyyat”, ən çox oxunanlar, elektron nəşrlər, müxtəlif sahələr üzrə (tarix, diyarşünaslıq, mədəniyyət və turizm, hərbi-vətənpərvərlik və s.) məlumat bazaları, kitabxanada keçirilən tədbirlər, regionda baş verən yeniliklər, mətbuatın xülasəsi (mətn və audio) yerləşdirilir.

Saytda müəyyən sahənin mütəxəssisləri üçün “*Mütəxəssislər üçün*”, “*Mütəxəssislərə kömək*”, “*Mədəniyyət və incəsənət*”, “*Kiçik və orta biznes*”, “*Kitabxanaçılar üçün yeni sənədlər*” və s. bölmələr yaradıb ixtisasa uyğun mövzu siyahıları hazırlayıb (siyahılar vaxtaşırı dəyişdirilir) orada mütəxəssislərə yeni ədəbiyyat haqqında yenilikləri təklif etmək olar.

Kitabxanalar saytda şəxsi *elektron məhsullarını* da yarada bilər. İnternetə çıxış sayəsində kitabxanalar həm ərazidə, həm də bütövlükdə ölkə üzrə müxtəlif müəssisələrin ünvanları, iş rejimi, nəqliyyatın hərəkət qrafikləri, təhsil müəssisələrinə daxil olma şərtləri kimi sosial-məişət xarakterli informasiya mərkəzləri funksiyalarını yerinə yetirə bilərlər. Burada əsas yeri diyarşünaslığa dair xülasələr və müəllif məqalələri, virtual arayışlar və s. materiallar tutur. Kitabxanalar diyarşünaslıq informasiyasının əsas saxlayıcısı olmaqla turizm marşrutları və videoekskursiyalar hazırlayıb virtual turlar təşkil edə, elektron və kağız daşıyıcılarda diyarşünaslıq məhsulları yaradıb onları turistlər arasında yaya bilərlər.

Hazırda veb saytla yanaşı, kitabxanalar sosial şəbəkələrdə (yəni “Facebook” və “Twitter”də) səhifə açır, özləri üçün bloq yaradır və oxucularla öz informasiyalarını paylaşa bilirlər. Kitabxanaçılar çalışmalıdırlar ki, yaratdıqları bloq və səhifələr həm rəngarəng dizaynda, həm də yeni informasiya ilə zəngin

olsun. Bu səhifələrdə kitabxanada keçiriləcək tədbirlər haqqında məlumat verilir, tədbirlərin foto şəkilləri, video çarxları yerləşdirilir, kitabxana sahəsində baş verən yeniliklərlə oxucuları tanış edir, kitabxanaya daxil olmuş yeni kitablar, dövrü nəşrlər haqqında mütəmadi informasiyalar yerləşdirilir.

Ənənəvi çap məhsulunu elektron formada hazırlamaq, qorumaq və düzgün istiqamətləndirmək üçün hazırda insan fəaliyyətinin bütün sahələrində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından geniş şəkildə istifadə olunur. Respublikanın ictimai-siyasi və mədəni həyatında baş verən hadisələrə, əlamətdar günlərə, elm, təhsil, mədəniyyət, incəsənət, iqtisadiyyat, texnika, tibb və s. sahələrə aid kitabxanaya daxil olan qəzet və jurnallar araşdırılıb məqalələrin analitik yazılışını və tammətənini elektron kataloqda yerləşdirməklə **analitik məlumat bazaları** yaradılır. Bununla da həm çap formasında (cari bibliografik nəşrlər), həm də kitabxananın saytı vasitəsilə rəhbər işçilərə, elmi tədqiqatçılara, alim və ziyalılara, müxtəlif sahələrdə çalışan mütəxəssislərə, eləcə də geniş ictimaiyyətə operativ məlumat çatdırılır. Analitik resursların axtarışı elektron kataloq vasitəsilə həyata keçirilir.

Nümunə olaraq qeyd edək ki, 2008-ci ilin dekabr ayından Milli Kitabxanada ölkə mətbuatının ayrı-ayrı mövzular və predmetlər üzrə tammətənli analitik məlumat bazasının yaradılması işlərinə başlanılmışdır. Yəni 100-dən çox qəzet və jurnalda dərc olunan materialların tam elektron mətnləri mövzu və predmetlər üzrə qruplaşdırılaraq Milli Kitabxananın analitik məlumat bazasına daxil edilir. Bununla da kitabxananın oxucuları nəinki dövrü mətbuat materiallarının bibliografik təsvirlərini, hətta onların tam elektron mətnlərini də kitabxananın saytı və elektron kataloqu vasitəsilə açıb oxuya bilirlər. 2006-cı ildən Analitik məlumat bazasının təşkili şöbəsi yeni cari-bibliografik vəsaitin – “Mədəniyyət, incəsənət və turizm haqqında yeni ədəbiyyat”ın nəşrinə başlamış, mədəniyyət sahəsində analitik soraq-informasiya xidmətinin təşkilini təmin etmişdir. Ayda bir dəfə nəşr edilən “Mədəniyyət, incəsənət və turizm haqqında yeni ədəbiyyat” (göstəriciyə 2015-ci ilin fevral ayından etibarən “Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq” bölməsi əlavə olunaraq vəsaitin adı “Mədəniyyət, incəsənət, turizm, bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq haqqında yeni ədəbiyyat” adlandırılmışdır) adlı bibliografik informasiya göstəricisi vasitəsilə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin rəhbər işçiləri, mədəniyyət sahəsində aparıcı mütəxəssislər və oxucular Azərbaycan mədəniyyəti, incəsənəti və turizmi haqqında Milli Kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyat və dövrü mətbuat materialları haqqında operativ məlumatlandırılırlar. Şöbədə mədəniyyət və incəsənətə aid (Azərbaycanda mədəni quruculuq, mədəni əlaqə, kitabxana işi, muzey işi, turizm, tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması, kino, musiqi, Azərbaycan teatrları, təsviri incəsənət, rəssamlıq, heykəltəraşlıq və s.) materiallar araşdırılır, analitik təsvir edilir, seçilmiş materiallar müvafiq bölmə daxilində yerləşdirilir, elektron mətni

olmayan məqalələr isə skan edilərək məlumat bazasına daxil edilir. Cari-bibliografik informasiya göstəricisi iki dildə – Azərbaycan və rus dillərində çap edilir. Bu xidmət respublikamızın ayrı-ayrı şəhərlərində, rayonlarında və kəndlərində, eləcə də xarici ölkələrdə Milli Kitabxananın saytı vasitəsilə tələbatçıların ayrı-ayrı mövzular üzrə gündəlik məlumatlanmasını asanlaşdırır. Qəzetlərdəki materiallar seçilib yazılarkən məqalənin adına, müəllifinə, məzmununa, mövzusunə uyğun olaraq düzgün predmet verilir. Nəticədə respublikada və respublikadan kənardə hər hansı bir oxucu elm, iqtisadiyyat, mədəniyyət, siyasət, idman və ayrı-ayrı mövzular üzrə gündəlik mətbuatda dərc olunan məqalələrin tam elektron mətnini Milli Kitabxananın (www.anl.az) saytı və elektron kataloqu vasitəsilə açıb oxumaq imkanına malik olur. Məqsəd oxucunun vaxt itkisinə yol vermədən kənardə, məsafədən – evində, iş yerində və s. oturaraq istənilən mövzu üzrə dövrü mətbuat materiallarını axtarıb tapa bilməsidir.

Bu gün təkcə kitabxanamızın deyil, rayon (şəhər) MKS-lərinin oxucuları, eləcə də dünya miqyasında Azərbaycanla maraqlanan bütün insanlar Milli Kitabxananın saytı və elektron kataloqu vasitəsilə zaman və məkan problemi olmadan Milli Kitabxananın nəinki kataloq və fondlarına daxil olaraq ondan sərbəst istifadə edə bilirlər, hətta onun tammətnli elektron məlumat bazalarından da bəhrələnilirlər. “Heydər Əliyev irsi”, “Zərifə xanım Əliyeva”, “Mir Cəlal Paşayev irsi”, “Mehriban xanım Əliyeva”, “Fikrət Əmirov”, “Bunları unutmaq olmaz”, “Qan yaddaşımız”, “Qarabağ müharibəsi”, “Xocalı soyqırımı”, “31 Mart Soyqırımı günü”, “Abuzər Xələfov”, “Nəsir İmanquliyev”, “Nizami Gəncəvi”, “M.Ə.Sabir”, “M.F.Axundzadə”, “Nəriman Həsənzadə”, “Qara Qarayev”, “Üzeyir Hacıbəyli”, “Azərbaycan Milli Kitabxanası – 90”, “Azərbaycan teatrı – 140”, “Elçin”, “Teymur Elçin”, “Bəxtiyar Vahabzadə”, “İlyas Əfəndiyev”, “Azərbaycanda Multikulturalizm”, “Vətənimdir Azərbaycan” və başqa elektron məlumat bazaları bu gün oxucularımız üçün dəyərli mənbələrdir.

Kitabxanaların modernləşmə prosesinin sürətləndirilməsi, məlumat bazaları bankının yaradılması, texniki resursların artırılması, beynəlxalq elektron sistemə keçid nəticəsində müasir şəraitdə ölkəmizin kitabxana xidməti sistemində oxuculara innovativ xidmət növləri təqdim edilir.

Elektron-informasiya xidməti respublika, beynəlxalq informasiya şəbəkəsinə informasiya resurslarına girişi təmin edərək oxuculara daha effektiv xidməti həyata keçirməyə imkan verir. Elektron xidmətin inkişaf etdirilməsinin zəruriliyi müasir kitabxanalarda baş verən dəyişikliklərlə şərtlənir. Bura ilk növbədə aşağıdakıları daxil etmək olar:

- ənənəvi və virtual xidmətlər;
- istifadəçilər ilə İKT (İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyası) və e-poçt vasitəsilə ünsiyyət;

➤ istifadəçilərin elektron vasitələrin köməyi ilə (vebsayt, e-poçt) məlumatlandırılması;

➤ fərdi kömək, təqdimatlar, seminarlar, təlim kursları.

Elektron informasiya xidmətinə aşağıdakılar daxildir:

➤ kitabxananın elektron kataloqu;

➤ internet resursları (axtarış sistemləri, e-jurnallar, e-kitablar, virtual kitabxanalar, məlumat bazaları);

➤ CD-ROM, DVD-ROM;

➤ yerli məlumat bazaları;

➤ ödənişli məlumat bazaları (bibliografik, tammətnli)

Elektron informasiya resursları ilə elektron bibliografik xidmət həyata keçirilir. Yeni keyfiyyətə malik olan elektron informasiya resurslarının toplanması, saxlanması, axtarışı və əldə edilməsi daha rahat və əlverişli olduğundan onlar daha geniş yayılır və istifadə edilir. Elektron resursların bir sıra növləri fərqləndirilir:

➤ Çap analoqu olmayan elektron resurslar (elektron poçt, internetdəki veb səhifələri, diskussiya qrupları, bir sıra elmi və kütləvi jurnallar, verilənlər bazaları, multimediyaya materialları və s.);

➤ Çap formasında mövcud olan sənəd-informasiya resurslarının uzunmüddətli mühafizəsinin təmin edilməsi üçün (məsələn, elektron kitablar, çap edilmiş əsərlərin elektron versiyaları) yaradılan elektron resurslar;

➤ Çap edilmiş sənəd resursları əsasında yaradılmış, uzun müddət saxlanmaq üçün nəzərdə tutulmayan birdəfəlik elektron resurslar (KAA sistemində istifadə edilmiş materialların nüsxələri, qəbzələr, elektron arayışlar).

Elektron resursların ictimai təyinatına görə aşağıdakı növləri fərqləndirilir: elmi təyinatlı; tədris təyinatlı; asudə vaxt üçün nəzərdə tutulmuş; bədii; elmi-texniki informasiya təyinatlı; elan, reklam və təbliğat təyinatlı; elektron kommersiya təyinatlı; istehsalat təyinatlı; texnoloji təyinatlı; maliyyə təyinatlı və s.

Müasir texnologiyanın bibliografik əməliyyatların yerinə yetirilməsi prosesinə tətbiq olunması, kitabxananın SBA-nın tərkibini daha da təkmilləşdirir və yeni-yeni xidmət növlərinin yaranmasına səbəb olur. İndi bütün növ arayışların yerinə yetirilməsində İnternetin imkanlarından fəal istifadə edilir. İnternet informasiya resurslarının 24 saat müddətində açıq olması, informasiya massivlərinin məzmununa və həcminə görə müxtəlifliyi, informasiya axtarışının istifadəçi üçün sadə olması, tammətnləri köçürmək və çap etməyin mümkünlüyü sayəsində sorğuya cavab operativ şəkildə verilir. Onlayn axtarış xidməti nəticəsində “Təcili sorğular”ın cavablandırılmasına 5-10 dəqiqə vaxt tələb olunur.

Mütəxəssislər elektron sənəd-informasiya resurslarının kompyuter şəbəkələrində yerləşdirilməsindən asılı olaraq onların **onlayn** (lokal və ya qlobal kompyuter şəbəkələrində, o cümlədən internetdə yerləşdirilmiş) və **offlayn**

(kompüter şəbəkələrində yerləşdirilməmiş) tipli növlərini fərqləndirirlər.

Hazırda bir sıra respublika kitabxanalarında müxtəlif istiqamətlərdə **onlayn xidmətlər** həyata keçirilir. Məsələn, Milli Kitabxanada **“Bibliografik sorğu”**, **“Virtual sifariş” (orders@anl.az)**, və **“Metodik xidmət”** (kitabxanaçıları üçün – **metodik@anl.az**) bölmələri yaradılmış və kitabxananın saytı (www.anl.az) vasitəsilə istifadəçilərə kitabxana-informasiya xidməti həyata keçirilir. Bölmələrə daxil olmaqla kitabxanaya gəlmədən, iş və ya yaşayış yerindən ayrılmadan İnternet vasitəsilə konkret nəşrin (kitab, jurnal, qəzet, not və s.) Milli Kitabxananın fondunda olub-olmaması haqqında və ya nəşrə dair məlumatların dəqiqləşdirilməsi üzrə, eləcə də kitabxana işinə dair istənilən məsələ ilə bağlı məlumat əldə etmək mümkündür.

Hazırda kitabxanada elektron arayışlar hazırlanır. **Elektron (Virtual) arayış** onlayn məlumat xidməti olaraq bibliografik, mövzu, faktoqrafik və digər sorğular “sual-cavab” rejimində cavablandırılır. İFLA-nın rəqəmsal arayış üzrə rəhbərliyində də qeyd edilir ki, “virtual arayış”, “rəqəmsal arayış”, “elektron arayış”, “internet informasiya xidmətləri” və s. kompüter texnologiyaları vasitəsilə sorğu xidmətlərinin operativ yerinə yetirilməsində istifadə edilir.

İş prinsipləri aşağıdakılardır:

- ✓ arayışların operativliyi;
- ✓ arayışların yerinə yetirilməsinə məsuliyyətli yanaşma.

Elektron mövzu arayışı İnternetdə müxtəlif mövzular üzrə yerləşdirilmiş sənədlərin siyahılarından və ənənəvi nəşrlərin bibliografik təsvirlərindən ibarət olan siyahılar şəklində və ya bu cür sənədlərin şəbəkədə yerini bildirən istinadların siyahısı şəklində təqdim edilir.

Bir sıra kitabxanalarda **sənədlərin elektron çatdırılması** imkanından da istifadə edilir. Sifarişlər **internet-saytlar, elektron poçt** vasitəsilə həyata keçirilir. İstifadəçinin sifarişi əsasında elektron qovluqlar açılır, həmin qovluqlarda tələbata uyğun informasiyalar toplanıb elektron poçt (e-mail) vasitəsilə istifadəçilərə çatdırılır.

Azərbaycan Milli Kitabxanası sənədlərin elektron çatdırılmasını bütün respublika oxucuları üçün həyata keçirir. Belə ki, region kitabxanalarının (rayon (şəhər) MKS-ləri) oxucularına xidməti asanlaşdırmaq məqsədilə hər bir bölgənin mərkəzi kitabxanasından Milli Kitabxanaya müraciət edilir və Milli Kitabxana oxucuya lazım olan sənədin elektron mətnini həmin mərkəzi kitabxanaya göndərir. Beləliklə, ən ucqar bölgədə belə oxucular uzaq məsafələr qət etmədən öz rayonunda, kəndində Milli Kitabxananın resurslarından operativ şəkildə istifadə etmək hüququ qazanır.

Kitabxanalarda həmçinin interaktiv nəşrlər yaratmaq olar. Mütaliə üçün interaktiv elektron sənədlər internetdə mövcud olan müvafiq xidmət (Calameo-<https://ru.calameo.com>) vasitəsilə yaradılır. Bu yeni nəşr növü olmaqla geniş

imkanlara malik olan istifadə üçün sadə sənədlərdir. Məsələn, PDF formatında faydan jurnallar, broşürlər, kataloqlar, hesabatlar, prezentasiyalar və s. hazırlamaq mümkündür.

Bu kimi xidmətlərin olması kənd əhalisi üçün də əlverişli ola bilər. Belə ki, onlar hər hansı bir məlumatı almaq üçün region kitabxanalarına getməkdə çətinlik çəkirlərsə, internetin köməklili ilə bu kimi xidmətlərdən istifadə edə bilərlər. İKT-nin kitabxanalarda tətbiqi, qlobal İnternet şəbəkəsinə çıxış kitabxanalara öz fondlarını elektron formada dünyaya təqdim etməyə, daha çox potensial oxucu qüvvəsini real oxucu kütləsi ilə əvəz etməyə imkan vermişdir. Bu informasiya cəmiyyətinin kitabxanalara ən böyük töhfəsidir.

İnformasiya brifinqi. İstifadəçilərlə ünsiyyətin müasir və effektiv üsullarından biridir. Bu cür tədbirlərdə press-konfrans rejimində istifadəçilərin yalnız informasiya axtarışı ilə bağlı sualları cavablandırılır, həmçinin mövzu üzrə bəzi məsləhətlər də verilir. Brifinqlər müstəqil tədbir ola bilər və ya müxtəlif kütləvi kitabxana formaları kimi tətbiq edilə bilər.

Innovasiyalı biblioqrafik fəaliyyətin genişmiqyaslı formalarından biri biblioqrafik ehtiyatların (ənənəvi və virtual) **“biblioqrafik biennale”** (italyanca. biennale - ikiillik) formasında nümayişdir. **Biblioqrafik biennale**- genişmiqyaslı təşkilati tədbir forması olub, biblioqrafik fəaliyyətin innovasiyası hesab edilə bilər. Biennale - hər iki ildən bir təşkil edilən (ilk dəfə Venesiyada keçirilmişdir) sərgi, təsviri incəsənət festivalı, kinofestivaldır. Biblioqrafik biennale isə biblioqrafik və informasiya resurslarının, kitabxana məhsul və xidmətlərinin sərgisi və ya festivalıdır və iki ildə bir dəfə keçirilir (buna uyğun olaraq triennale - üç ildə bir dəfə). Bu tədbirlər müvafiq mövzu üzrə və ya tarixi hadisəyə həsr edilməklə təşkil edilə bilər. Biblioqrafik biennalelərin təşkilini kitabxanalar bir sıra mədəniyyət müəssisələri ilə birgə keçirə bilərlər. Bundan əlavə bədii-biblioqrafik, musiqili-biblioqrafik biennalelər də təşkil edilir.

Müasir texnologiyalar əsasında yeni resursların axtarılması, əldə edilməsi, təhlili və sistemləşdirilməsi, sənədlər haqqında biblioqrafik informasiya çatdırılan biblioqrafik vəsaitlərin hazırlanması biblioqraf təərəfindən həyata keçirilir. Bu gün kitabxananın biblioqrafik fəaliyyətində vəsaitlərin hazırlanmasında materialların təqdim edilməsinin innovativ formalarının yaradılmasına xüsusi diqqət yetirilir. Ənənəvi vəsaitlərlə yanaşı **bukletlər, bələdçilər, reklam xarakterli kiçik vərəqələr (flyer), daycestlər, ayrıclar** çap olunur.

Buklet - Kitabxana haqqında, onun xidmətləri və resursları barədə qısaca informasiya verən kiçik poliqrafiya formalarından biridir. Bukletlər sərgilər, təqdimatlar, keçirilən bütün tədbirlər zamanı oxucuları məlumatlandırmaq üçün ideal vasitədir. Bəzən bukletin bütün mətni şəkillərin altında qısa yazılarla verilir. Ən müxtəlif ölçüləri, həcmi və variantları olan bu nəşr çox rahat və oxucular tərəfindən həvəslə istifadə olunur. Fərqli dizayna malik bu nəşrlərdə kitabxananın ün-

vanı, loqosu, əlaqə vasitələri, saytı və digər məlumatlar öz əksini tapır.

Flayer - Kitabxanada kütləvi tədbirlərin keçirilməsi barədə xəbər verən, kiçik ölçülü rəngarəng tərtibatı olan reklam vərəqidir. Flayer hazırlanarkən tədbirin vaxtı və tarixi, onun iştirakçıları, zəruri hallarda isə gediş sxemi göstərilir. Flayerin xarici görünüşünün vərəqədən əsas fərqi onun daha möhkəm kağızdan hazırlanmasıdır. Qalın kağız flayerə görkəmli görünüş verir. Flayerlərin ən çox yayılmış formatı 10x7 sm, 10x15 sm, 20x10 sm-dir.

Bibliografik əlfəcin- (Əlfəcin kitabın səhifələri arasına nişan üçün qoyulan lentşəkilli kağız parçasına deyilir) Tövsiyə bibliografik vəsaitin bir növü olub qısa ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla müəyyən kitabı, müəllifə və ya mövzuya oxucularda maraq oyatmaq məqsədilə hazırlanır. Əlfəcinlərdə bədii ədəbiyyatla yanaşı, elmi-kütləvi kitablar, oçerklər, publisistik əsərlər də tövsiyə olunur.

Daycest - çap olunmuş nəşrlər haqqında qısa xülasədən ibarət siyahı və ya çap kataloqu kimi də izah edilir. Daycestin əsas funksiyası – mənbədə olan əsas ideyalar və faktları oxucunun diqqətinə çatdırmaqdır. Müəyyən bir mövzu və ya kitabxanaçıları daha çox narahat edən hər hansı aktual məsələ ilə bağlı müxtəlif mənbələrdə çap olunmuş materialların qısa xülasəsini əks etdirməklə dəyərli informasiya çatdırır.

İstifadəçilərin rahatlığı üçün daycestləri həm çap, həm də elektron formada hazırlamaq olar. Onları elektron formada kitabxananın saytında, sosial şəbəkələrdə yerləşdirməklə də geniş oxucuların diqqətinə çatdırmaq mümkündür.

Bələdçi -bibliografik vəsaitlərin xüsusi növü olub, əsas informasiya mənbələrində istifadəçiləri istiqamətləndirən bibliografik məhsuldur. Sadə dillə desək – bu bibliografik vəsaitlər üzrə köməkçi göstəricidir. Bələdçilər çap və elektron formada (virtual bələdçilər) hazırlanır. Virtual bələdçilər saytda elektron informasiya resursları və ya zəruri saytlar üzrə naviqator rolunu oynayır.

Ədəbiyyat

1. Ağayeva X. Bibliografik idarəetmə-informasiyanın təşkili və axtarış üsulları /X.Ağayeva//Kitabxanaşünaslıq və İnformasiya: Elmi-nəzəri və praktiki jurnal, 2014, №2(14), s.87-93
2. Əliyev Z. Müasir bibliografik fəaliyyətin təşkili, inkişafı və tətbiqi məsələləri //Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2009, №1, s.91-98
3. İsmayılova Ə. Oxuculara xidmətin əsas istiqamətləri, innovativ yeniliklərin tətbiqi təcrübəsi (Azərbaycan Milli Kitabxanasının təcrübəsi əsasında) /Ədibə İsmayılova; red. K.Tahirov; rəy. G.Səfərəliyeva; Azərbaycan Milli Kitabxanası. Bakı, 2016, 56 s.
4. Tahirov K. Azərbaycan Milli Kitabxanasının fəaliyyətində elektron sistemə keçid ötən il prioritet istiqamət olmuşdur /K.Tahirov //Xalq qəzeti, 2016, 26 yanvar, №17, s.6
5. Tahirov K. Milli Kitabxana:ötən ilin uğurlu yekunları /K.Tahirov //Xalq qəzeti, 2015, 24 yanvar, №17, s.7